

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ВВНЗ та ВНП ЗВО З
УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ**

**практичні рекомендації науково-педагогічним працівникам
ВВНЗ та ВНП ЗВО для використання у викладацькій
діяльності**

КИЇВ 2023

Рецензенти:

Браташук А.М. – начальник відділу організації інженерної підтримки центру підтримки військ (сил) Об'єднаного штабу військової частини А0135, полковник

Гребенюк Л.В. – ТВО начальника лінгвістичного науково-дослідного управління ВІКНУ, кандидат педагогічних наук, майор

Автори:

І.М. Вановська, О.М. Вовкотеча, В.П. Косяк, М.Б. Кубявка, А.О. Кучерявий, Г.Г. Ніколайчук, К.О. Пирогов.

Методичні засади проведення та планування навчальних занять у ВВНЗ та ВНП ЗВО з урахуванням досвіду провідних країн світу : Практичні рекомендації науково-педагогічним працівникам ВВНЗ та ВНП ЗВО для використання у викладацькій діяльності / за заг. ред. А.М. Шевченка, А.О. Кучерявого. К.: ВІКНУ, 2023. – 40 с.

Практичні рекомендації висвітлюють актуальний зарубіжний досвід навчання військовослужбовців у ВВНЗ провідних країн світу щодо використання методів аудиторного навчання і завдань самостійної роботи здобувачів вищої військової освіти.

Акцентовано увагу на провідній ролі самостійної роботи військовослужбовців у навчальному процесі, їх активному залученню до проведення усіх видів навчальних занять як осіб, які забезпечують свій внесок у розкриття теми.

Практичні рекомендації містять відомості щодо історичних передумов та наукового підґрунтя використання методичного інструментарію навчальних занять і модулів самостійної роботи військовослужбовців.

Зміст рекомендацій стосується також вибору стилю військово-педагогічного спілкування викладача й критеріїв аналізу (самоаналізу) проведеного заняття.

Практичні рекомендації укладені на підставі вивчення досвіду проведення навчальних занять у США, Естонській Республіці, Великій Британії, Франції, Республіці Болгарія, Румунії, Литовській Республіці, Латвійській Республіці, Італійській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Королівстві Швеція, Республіці Польща, Угорщині, Ізраїлі, Канаді та Королівстві Данія.

Запропоновані рекомендації розраховані на викладачів, ад'юнктів (аспірантів), слухачів курсів підвищення кваліфікації, магістрантів і наукових працівників вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

1. Історичні передумови та сучасні тенденції проведення навчальних занять у ВВНЗ провідних країн світу.....	4
2. Практичні рекомендації щодо використання педагогічного інструментарію при проведенні різних видів навчальних занять	9
2.1. Викладання навчальних дисциплін у сукупності аудиторних занять та модулів самостійної роботи, планування навчальних заходів	9
2.2. Використання самостійної роботи курсантів на різних етапах засвоєння навчального матеріалу	14
2.3. Завдання і методи проведення аудиторних занять	26
3. Практичні рекомендації щодо вибору стилю військово-педагогічного спілкування викладача	34
4. Критерії аналізу (самоаналізу) проведеного заняття	37
5. Глосарій	39

1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ВВНЗ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Створення перших військових навчальних закладів відбулося в Європі XVII столітті. Зокрема, перші кадетські корпуси виникли в Пруссії у 1653 р., коли великим курфюрстом була заснована перша кадетська школа для несення дворянськими дітьми військової служби. Найстаршими військовими академіями вважаються Військова академія в Модені та Туринська королівська академія, які засновані у 1678 році та є одними з перших вищих військових навчальних закладів сучасного типу. У їхніх стінах молоді аристократи, вивчали, зокрема, історію, право, літературу, фехтування та кінні вправи.

Надалі заклади військової освіти створювалися по всій Європі, а з набуттям Сполученими Штатами Америки незалежності в 1802 році засновано Військову академію у місті Вест-Пойнт, штат Нью-Йорк, яка на сьогодні є одним із провідних вищих військових навчальних закладів світу, а її досвід підготовки офіцерів суттєво вплинув на формування системи навчання військових фахівців в усьому світі. Зокрема, в цій академії від самого початку створення зароджуються певні підходи до проведення навчальних занять. Відомо, що Сільванусом Теєром (Sylvanus Thayer) під час його керівництва у Вест-Пойнті (1817–1833) в якості суперінтенданта запроваджено нову форму навчання, яка характеризується невеликими класами, щоденними завданнями із самостійної роботи та прагненням зробити майбутніх офіцерів активно відповідальними за власне навчання. Останні при цьому виконують завдання із самостійної роботи та приносять виконану роботу в клас для спільного обговорення.

Ім'ям видатного реформатора військової освіти названо метод навчання – метод Теєра, який включає вивчення теорії та

розв'язання проблем, пов'язаних зі специфікою матеріалу. Від кожного здобувача військової освіти (далі – курсанта) очікується «розробка проблеми». Курсанти заохочуються бути активними учнями, заохочується також і їхня робота в групі. Вони мають вивчати матеріал кожного заняття в такий спосіб, щоб набути готовності використати його в трьох напрямках:

- 1) в словах та символах;
- 2) в доведенні та аналізі;
- 3) для вирішення проблеми.

На початку ХІХ сторіччя в Пруській системі військової освіти генералом Герхардом фон Шарнхорстом запроваджено свій підхід до навчання військовослужбовців, однією з вимог до рівня засвоєння при цьому було визначено сформованість лідерських якостей та здатність ефективно працювати в команді, що позначилося на способах проведення навчальних занять.

Ці традиції, закладені ще у ХІХ столітті, зберігаються в окремих навчальних закладах і на цей час.

Навчання офіцерів набувало змін та вдосконалювалось, зокрема через нові соціальні зрушення та вдосконалення методик освітнього процесу. Підготовка офіцерів стала вирішальним чинником в успіхах армій провідних країн світу. У ХХ столітті у закладах вищої військової освіти в країнах НАТО, які на сьогодні є носіями кращого досвіду підготовки офіцерів, можна виділити наступні етапи розвитку:

1. *Перша світова війна та міжвоєнний період (1914-1939):* Зростання важливості вищої військової освіти для підготовки професійних офіцерів. Фокус на технологічних та тактичних інноваціях після Першої світової війни. Вплив бойових дій у Першій світовій війні на переосмислення стратегій та тактик військових операцій.

2. *Холодна війна та період збройного напруження (1945-1991):* Розвиток ВВНЗ для навчання офіцерів, які брали участь у холодній війні. Впровадження нових технологій та військових

доктрин для забезпечення стратегічної переваги. Бойові дії на Фоклендських островах вплинули на перегляд підходів до воєнних операцій та розвиток експедиційних сил. Лібералізація військової освіти, запит на незалежність та критичність мислення.

3. Період після закінчення Холодної війни та сучасність (1991 – наш час): Переорієнтація на миротворчі операції та гнучкіші форми воєнної діяльності. Адаптація до нових загроз, таких як тероризм та гібридна війна. Бойові дії у Іраку та Афганістані сприяли зміні стратегій та тактик військових операцій, зокрема на підвищення значення контрінсургенції та міжнародного співробітництва.

Важливо зазначити, що, хоча бойові дії у В'єтнамі, Алжирі, Афганістані, Іраку та на Фоклендських островах, вплинули на розвиток стратегій та тактик щодо їх планування і ведення, кожен з цих конфліктів мав свої унікальні особливості, і не всі вони безпосередньо вплинули на вищу військову освіту у країнах НАТО. Однак, вони сприяли рефлексії та перегляду підходів до ведення військових операцій у межах вищої військової освіти.

У вищих військових навчальних закладах провідних країн світу методики навчання на сьогодні спрямовані на розвиток індивідуальних якостей курсантів, зокрема на критичне мислення та відчуття відповідальності за свої дії. Під час навчання використовуються активні методи, щоб спонукати курсантів до творчого мислення та реалізації своїх здібностей на практиці. Серед методів, які використовуються у вищих військових навчальних закладах, необхідно виділити згаданий вище метод Теєра та метод перевернутого класу, за яких головна роль в процесі навчання лягає на курсантів, результат їх навчання стає відповідальністю кожного майбутнього офіцера. Метод перевернутого класу вимагає від курсантів такої підготовки до занять, аби викладач міг не зупинятися на матеріалі, який опрацювали курсанти, та переходити до наступної теми.

У вищих військових навчальних закладах країн НАТО та інших провідних країн світу також використовуються різноманітні методики і методи навчання, які сприяють розвитку професіоналізму та лідерських навичок у майбутніх офіцерів. Ось деякі з них:

1. Інтерактивне навчання: включає дискусії, групові проекти, симуляції та тренінги, які дозволяють курсантам брати активну участь в освітньому процесі, обговорювати стратегії та тактики, а також застосовувати отримані знання на практиці.

2. Кейс-стаді: використання реальних чи вигаданих сценаріїв, заснованих на історичних чи сучасних військових конфліктах, що забезпечує курсантам змогу аналізувати проблеми, приймати рішення та застосовувати свої знання у контексті практичних ситуацій.

3. Академічні дослідження (самостійні наукові дослідження, проектні роботи): стимулюються дослідницькі роботи та написання наукових статей, які сприяють розвитку аналітичних навичок та глибокого розуміння військової науки та історії.

4. Практичне навчання: включає участь у польових тренуваннях, стрільбах, тактичних навчаннях, участь у військових операціях на реальних майданчиках або у військових навчальних центрах.

5. Міжнародне співробітництво та обмін курсантами: курсанти з різних країн мають можливість обмінюватися досвідом, вивчати різні підходи та методики військової освіти, що сприяє розширенню межкультурного та професійного розвитку.

На сьогодні, вищі військові навчальні заклади провідних країн світу продовжують виконувати свою основну місію – навчання та підготовку офіцерів з усього світу. Змінилися технології та методики навчання, але цінності, на яких ґрунтується військова освіта, залишилися незмінними – забезпечення самостійності та відповідальності курсантів за своє

навчання, розвиток у них лідерських якостей, набуття навичок практичного застосування теоретичних знань через використання інтерактивних методів, зокрема дискусій, симуляцій, групових проєктів.

Засвоєння цього досвіду науково-педагогічним складом вітчизняних ВВНЗ та ВНП ЗВО є затребуваним як з огляду необхідності набуття відповідності кращим світовим зразкам підготовки офіцерів, так і запровадження нормативних документів у розвиток вищої військової школи, зокрема Концепції трансформації системи військової освіти (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490). У ній, зокрема наголошується на набутті Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони операційної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО на основі методики підготовки та на розробленні й імплементації в освітній процес військових навчальних закладів оновлених освітніх програм, спрямованих на формування нового стилю військового лідерства, доброчесності, підвищення рівня практичної підготовки та готовності до професійної діяльності з урахуванням потреб інтеграції в НАТО тощо.

2. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ РІЗНИХ ВИДІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

2.1. Викладання навчальних дисциплін у сукупності аудиторних занять та модулів самостійної роботи, планування навчальних заходів

Вища військова школа використовує різні форми організації навчання курсантів (військовослужбовців), зокрема навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, практичну підготовку, самостійну роботу та контрольні заходи. При цьому, провідними формами організації навчання при вивченні окремих навчальних дисциплін є навчальні заняття та самостійна робота курсантів, які в своїй сукупності забезпечують формування в останніх знань та умінь з кожної теми.

Різні види навчальних занять та модулі самостійної роботи утворюють сукупність навчальних заходів, які забезпечують поступове засвоєння навчального матеріалу і в цьому процесі займають своє визначене місце, на якому досягаються поточні навчальні цілі. До таких послідовних цілей відносяться:

- 1) формування у курсантів уявлення про об'єкти, предмети, поняття, явища чи процеси;
- 2) формування у них розуміння теоретичних положень;
- 3) формування у майбутніх військових фахівців знань (від репродуктивного рівня сформованості до творчого);
- 4) формування у військовослужбовців умінь та навичок.

Наприклад, у межах інженерної підготовки в ході вивчення теми щодо інженерного обладнання позицій (окопу) та їх маскуванню послідовними навчальними цілями є:

1) *набуття курсантами уявлення про відповідні споруди – досягається шляхом візуального сприйняття відповідних креслень, фото/відеоматеріалів;*

2) *набуття курсантами розуміння правил інженерного обладнання позицій (окопу) та їх маскування в залежності від призначення споруди, її місця розташування, наявного ґрунту, погодних умов тощо – досягається шляхом роз'яснення викладача з використанням методів ілюстрування/демонстрації або через самостійний розгляд цього матеріалу, наприклад, у підручнику;*

3) *формування у курсантів знань щодо інженерного обладнання позицій (окопу) та їх маскування – досягається через закріплення розглянутого теоретичного матеріалу в різний спосіб, в залежності від рівня сформованості знання, зокрема:*

на аудиторному занятті:

- шляхом усного відтворення правил обладнання позицій (окопів) та їх маскування;

- шляхом аналізу правильності та доцільності побудови відповідних споруд, представлених, наприклад, на ілюстраціях чи відеоматеріалах, з огляду на їх призначення та умови використання;

- шляхом дискусії стосовно вибору місця розташування та способу маскування певної позиції (окопу) з огляду на наявні географічні та погодні умови

тощо;

під час самостійної роботи:

- шляхом надання письмових відповідей на контрольні запитання;

- шляхом побудови креслень інженерних споруд та їх розташування на мапі місцевості;

- шляхом опису недоліків представлених на ілюстраціях позицій (окопів) та їхнього маскування

тощо.

4) формування у курсантів умінь і навичок щодо інженерного обладнання позицій (окопу) та їх маскуванню – досягається як під час аудиторних занять, так і самостійної роботи шляхом особистої побудови військовослужбовцями певних споруд.

Таким чином, кожна навчальна ціль, в цілому, може бути досягнутою як у ході аудиторного навчання, так і під час самостійної роботи. Це означає, що ефективність аудиторного заняття кожного разу буде більшою, якщо йому передуватиме самостійна робота курсантів, яка дозволить досягти певних навчальних цілей.

З огляду на це, ефективною моделлю побудови вивчення теми, яка складається з лекції, семінару та практичного заняття, є така:

де CP – це модуль самостійної роботи курсантів.

За іншого добору аудиторних занять змінюється кількість навчальних заходів щодо вивчення певної теми, але при цьому зберігається підхід, який полягає в тому, що аудиторному заняттю передують модуль самостійної роботи. Окремим модулем самостійної роботи може і завершуватися вивчення теми (як у наведеній моделі – CP4), що є доцільним у разі, наприклад, формування навичок у курсантів, якщо часовий ресурс практичних занять не дозволяє досягти сформованості умінь на бажаному рівні автоматизму, або якщо аудиторні заняття не дозволяють забезпечити умови творчого володіння курсантом навчальним матеріалом, або якщо курсант сам бажає додатково удосконалити свої практичні навички чи ще більше заглибитися у вивчення теорії.

Зауважимо, що аудиторна та самостійна форми роботи курсантів не обмежуються виконанням суто навчальних завдань,

а супроводжуються, зокрема, контрольними заходами, які приймають, у свою чергу, різні форми – спостереження (під час дискусійного обговорення питань на лекціях і семінарах, ігор тощо), усного чи письмового опитування, тестування виконання творчого завдання та ін. При цьому контроль на навчальних заняттях може бути присвячений виконанню різних педагогічних завдань:

· *поточний контроль:*

- перевірка виконання курсантами завдань самостійної роботи, що передувала аудиторному заняттю;
- встановлення стану розуміння курсантами поточного навчального матеріалу та досягнення поточних навчальних цілей, за необхідності, внесення своєчасних коректив у хід розгляду теми;
- з'ясування готовності курсантів щодо переходу до виконання наступного завдання;

· *підсумковий контроль:*

встановлення результатів оволодіння темою задля, зокрема, реалізації вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу (ECTS, European Credit Transfer and Accumulation System – Європейської системи трансферу і накопичення кредитів);

тощо.

Отже, вивчення кожної теми супроводжується поступовим досягненням навчальних цілей та певним набором навчальних заходів – модулів самостійної роботи на навчальних заняттях. Виходячи з цього, викладачем здійснюється *планування* зазначених навчальних заходів із розподілом між ними навчальних цілей та визначенням відповідних навчальних завдань.

Наприклад, у робочій програмі навчальної дисципліни на вивчення теоретичної за змістом теми виділено одне лекційне,

одне семінарське заняття та два модулі самостійної роботи, що передують їм.

У такому випадку, ймовірно, першому модулю самостійної роботи буде визначено мету – формування у курсантів уявлення про певні об'єкти, явища тощо та початкове формування у них розуміння теоретичних положень, а відповідним навчальним завданням викладачем буде заплановано перегляд курсантами першоджерел, відеосюжетів, підготовку ними запитань до викладача тощо.

На другому навчальному заході, лекції, очікуваною запланованою метою є формування у курсантів ґрунтовного розуміння теорії, а навчальними завданнями – висловлення власних запитань викладачу і аудиторії, участь у обговоренні проблемних ситуацій чи кейсів.

Третій навчальний захід, яким є другий модуль самостійної роботи, присвячений формуванню у курсантів знань на початковому рівні через закріплення розглянутого матеріалу. Цьому можуть сприяти заплановані навчальні завдання, наприклад, щодо розв'язання кейсів, створення таблиць, розробки власних класифікацій термінів тощо.

Метою семінарського заняття, яке завершує вивчення теми, є формування у курсантів знань на рівні вільного володіння теоретичним матеріалом, тому їм можуть бути заплановані навчальні завдання щодо вирішення складних теоретичних проблем, власного визначення проблемних ситуацій, відстоювання своєї позиції при розгляді дискусійних питань, підготовка доповіді й захист її положень та ін.

Розглянемо нижче особливості використання модулів самостійної роботи на різних видах навчальних занять на окремих етапах засвоєння навчального матеріалу.

2.2. Використання самотійної роботи курсантів на різних етапах засвоєння навчального матеріалу

Модулі самотійної роботи курсантів на будь-якому етапі засвоєння навчального матеріалу виконують кілька функцій, зокрема:

освітню – забезпечують виконання поточних навчальних цілей щодо формування знань, умінь та навичок курсантів;

забезпечення цілісності засвоєння навчального матеріалу – дозволяють у сукупності з аудиторними заняттями досягти послідовної реалізації та завершеності всіх етапів засвоєння навчального матеріалу;

мотиваційну – спрямовують курсанта на засвоєння цінностей навчальної дисципліни, усвідомлення потреби її вивчення та потреби подальшого опрацювання навчального матеріалу на наступних аудиторних заняттях;

формування досвіду самотійної навчальної та професійної діяльності курсантів, що відбувається у ході виконання різноманітних навчальних завдань та вправ професійного практичного змісту;

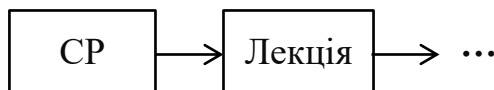
самоконтролю навчальних досягнень курсанта – забезпечують усвідомлення ним стану опрацювання поточного навчального матеріалу, підготовленості до подальших навчальних заходів, що спонукає його до визначення/корегування власних поточних навчальних цілей та активізації навчальної діяльності.

Отже, самотійна робота курсантів є вельми значущою складовою системи навчання. Розглянемо її можливі цілі та засоби організації на різних етапах процесу засвоєння навчального матеріалу.

Загальні навчальні цілі самостійної роботи курсантів:

- **засвоєння навчального матеріалу;**
- **вивчення досвіду військовослужбовців Збройних Сил України;**
- **підготовка курсантів до їхнього особистого внеску при розгляді теми на кожному з аудиторних занять за активної участі у їх проведенні;**
- **формування досвіду самостійного розв'язання теоретичних і практичних завдань.**

Ситуація 1. Модуль самостійної роботи передує лекції.

Навчальні цілі самостійної роботи:

- створити у курсантів уявлення про поняття, об'єкти, явища чи процеси, які розглядаються в межах теми, та розуміння базових теоретичних понять;
- через низку фокус-запитань, які формують основу лекції, забезпечити процес підготовки курсантів до подальшого розгляду лекційного матеріалу;
- підготовка курсантами запитань до лектора;
- підготувати курсантів до запитань викладача до аудиторії під час лекції (у формі кейсів, проблемних запитань тощо).

Результат виконання самостійної роботи:

курсанти підготовлені до розгляду навчального матеріалу на лекції;

вони вмотивовані щодо подальшого розгляду теми та готові висловити свою думку стосовно певних теоретичних положень, як наслідок, створені умови для, зокрема, організації дискусії у ході лекції;

відсутня необхідність витрачання часу на аудиторному занятті на розгляд елементарних понять;

з'являється можливість для розгляду на навчальному занятті проблемних ситуацій, кейсів, поглибленого вивчення теоретичного матеріалу, використання активних видів навчальних занять.

Орієнтовні завдання самостійної роботи:

для всіх навчальних дисциплін – опрацювання навчальної літератури щодо ознайомлення з поняттями, їх виписування в робочий зошит; перегляд відеоматеріалів, ознайомлення з ілюстраціями, статистичними відомостями, пов'язаних із темою, та ін.; ознайомлення з бойовим досвідом Збройних Сил України стосовно певної теми; добір запитань до викладача;

для технічних навчальних дисциплін – вивчення відео технологічного процесу; складання/розбирання пристрою (механізму, приладу) із окремих деталей, візуальне вивчення його видимих елементів; дослідження схем та інших документів, що містять технічне зображення та опис;

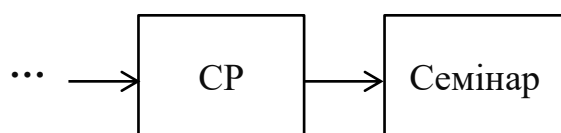
для природничих навчальних дисциплін – перегляд навчального фільму; розгляд фотографій; безпосереднє спостереження за явищем чи процесом; здійснення екскурсії чи подорожі з певною метою та ін.;

для навчальних дисциплін у галузі знакових систем – вивчення формул, таблиць, статистичної інформації та ін.; прийняття участі в заході з генерування ідей навколо розв'язання певної проблеми; опрацювання текстової інформації, що містить знакові компоненти; виконання вправ на пошук схожості та відмінності та ін.;

для навчальних дисциплін художньо-мистецької спрямованості – вивчення ілюстрацій, кольорових схем чи діаграм; відвідання мистецьких заходів; читання спеціальної та художньої літератури тощо;

для людинознавчих навчальних дисциплін – перегляд відеофайлів, що містять сюжети комунікацій; безпосереднє спостереження за діалогами експертів на тематичних телевізійних передачах, в системі спілкування людей різних фахових і соціальних груп із певною метою; вивчення ілюстрацій чи текстових матеріалів, що викликають емоційну реакцію; вивчення текстових джерел, в яких цитуються чи наводяться в повному обсязі прямою мовою думки відомих вчених, політиків, діячів культури тощо.

Ситуація 2. Модуль самостійної роботи передує семінарському заняттю.

Навчальні цілі самостійної роботи:

- сформувані базовий рівень знань з поточної теми;
- повторити розглянутий раніше навчальний матеріал;
- опрацювати не розглянутий на лекції матеріал;
- набути досвіду використання теоретичного матеріалу при розв’язанні завдань проблемного характеру різного рівня складності;
- підготувати доповідь на семінар;
- підготуватися до дискусії за визначеною темою.

Результат виконання самостійної роботи:

у курсантів сформовані знання з теми, принаймні на базовому рівні;

вони набули першого досвіду розв’язання теоретичних завдань різного типу;

курсанти підготовлені до різних видів роботи на семінарському занятті;

вони отримали знання і готові висловити свою думку з різних питань теми;

з'являється можливість для поглибленого розгляду на семінарському занятті теоретичні питання, вирішення складних завдань проблемного характеру, у зокрема зумовлених практичним досвідом, а також для набуття курсантами здатності самостійного й творчого використання нових знань.

Орієнтовні завдання самостійної роботи:

для всіх навчальних дисциплін – завдання на повторення навчального матеріалу та на вивчення напам'ять визначень, термінів, ключових понять тощо; надання відповідей на контрольні запитання; переведення текстового матеріалу у формат схеми, створення діаграм, таблиць тощо; багаторівневі тести, що забезпечують як закріплення навчального матеріалу, так і самоперевірку його засвоєння; розв'язання проблемних ситуацій теоретичного та практичного характеру, що вимагають використання поточного теоретичного матеріалу, зокрема щодо бойового досвіду Збройних Сил України; завдання щодо особистого створення тесту або добору запитань до курсантів і викладача, які можна адресувати їм на наступному семінарі; підготовка доповіді з певної теми (реферату), зокрема з підготовкою її презентації; підготовка до дискусії на семінарському занятті;

для технічних навчальних дисциплін – завдання на пошук відповідей на запитання: щодо встановлення зовнішніх та внутрішніх умов роботи приладу чи механізму, його конструктивних властивостей, принципів та особливостей функціонування, правил експлуатації тощо; стосовно можливих причин поломки, порівняння з аналогами, техніки безпеки та ін.; про загальні характеристики роботи механізму (приладу) та щодо роботи його окремих вузлів, деталей, їх окремих характеристик;

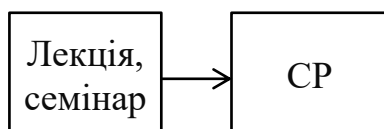
для природничих навчальних дисциплін – завдання (запитання), зорієнтовані на підкреслення деталей природного явища чи процесу – щодо видів, сортів, типів об’єктів, динаміки та тривалості явищ і процесів тощо;

для навчальних дисциплін у галузі знакових систем – запитання щодо сутності правил, особливостей та прикладів їх застосування, змінних і постійних величин у формулах, їх можливих значень, умов застосування формул та ін.; завдання на виконання правил за зразком; запитання на пошук тенденцій в змінах величин, встановлення залежності між ними, причинно-наслідкових зв’язків, щодо розробки формули тощо;

для навчальних дисциплін художньо-мистецької спрямованості – запитання, спрямовані на відтворення змісту прочитаного (побаченого чи почутого) навчального матеріалу, з акцентуванням на цінності прочитаного джерела (витвору мистецтва, яке вивчається); завдання, що передбачають емоційно-почуттєве сприйняття навчального матеріалу;

для людинознавчих навчальних дисциплін – запитання, в яких навчальний матеріал відбивається в ситуаціях професійного спілкування; завдання, що є підготовчими для майбутньої взаємодії з військовослужбовцем та допомагають зрозуміти поточний навчальний матеріал.

Ситуація 3. Модуль самостійної роботи завершує вивчення теорії.

Навчальні цілі самостійної роботи:

- повторити навчальний матеріал;
- закріпити розглянутий раніше теоретичний матеріал;

- опрацювати не розглянутий раніше матеріал, зокрема додатковий, що містить міжпредметні зв'язки тощо;
- набути умінь розв'язування складних теоретичних та практичних проблем з поточної теми;
- виконати творче завдання;
- досягти кожним курсантом усвідомлення ступеня оволодіння теоретичним матеріалом.

Результат виконання самостійної роботи:

у курсантів сформовані знання з теми на рівні вільного володіння ними та їх творчого застосування;

вони набули творчого досвіду використання знання;

курсанти усвідомлюють рівень сформованості знань з теми;

курсанти підготовлені до опанування практикою та застосування знання при розгляді наступних тем.

Орієнтовні завдання самостійної роботи:

для всіх навчальних дисциплін – вирішення кейсів, що містять складну теоретичну або практичну проблему, зокрема зумовлену бойовим досвідом Збройних Сил України; творчі та наукові завдання на використання засвоєної теорії; завдання на додаткове вивчення теоретичного матеріалу; завдання міждисциплінарного змісту; написання есе; складні тести;

для технічних навчальних дисциплін – удосконалення схеми приладу чи механізму, її спрощення або універсалізація, аналіз та порівняння двох аналогічних схем, пошук аналогій та ін.;

для природничих навчальних дисциплін – завдання на створення схеми щодо демонстрації перебігу процесів у природі; підготовка звіту про хід спостереження за природними явищами та процесами; добір матеріалів про застосування тих чи інших природничих технологій; завдання щодо пошуку причин тих чи

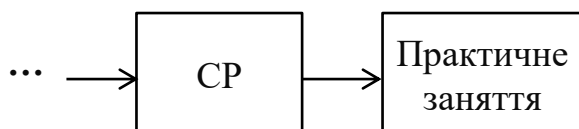
інших явищ природи, низької якості створених людьми природничих технологій;

для навчальних дисциплін у галузі знакових систем – завдання на доведення формул, вираз однієї змінної через інші, пошук помилок у твердженнях, формулах, рядах чисел, логічних конструкціях; завдання на застосування правил, що супроводжуються вибором термінів, понять, врахуванням структурно-семантичних особливостей вставних конструкцій тощо; завдання на ознайомлення з різними способами доведення теореми або розв’язання тих чи інших фахових задач, вибір найбільш ефективного з них;

для навчальних дисциплін художньо-мистецької спрямованості – завдання на добір художніх матеріалів за певною тематикою (зокрема ілюстрацій, пісень чи відеофільмів), вивчення професійної критики щодо певного витвору мистецтва; написання власної критичної статті;

для людинознавчих навчальних дисциплін – розв’язання ситуаційних задач (кейсів) щодо різних видів (типів) поведінки військовослужбовців; аналіз поведінки публічних людей або військовослужбовців, які є героями відеосюжетів, певних заходів і ситуацій; добір навчальних фільмів, у яких демонструється той чи інший аспект поведінки чи спілкування військовослужбовців; репетиція виступу чи взаємодії з військовослужбовцями перед дзеркалом, випадковими чи запрошеними людьми та ін.

Ситуація 4. Модуль самостійної роботи передуює практичному заняттю.

Навчальні цілі самостійної роботи:

- повторити та закріпити теоретичний матеріал, підготуватися до застосування теорії на практиці;

- виконати практичні вправи на повторення та закріплення практичних умінь, набутих раніше та затребуваних на наступному занятті;
- виконати підготовчі практичні вправи задля набуття первинних умінь;
- підготувати інвентар, необхідне обладнання та засоби виконання практичної роботи на наступному занятті.

Результат виконання самостійної роботи:

курсанти набули достатніх теоретичних знань для виконання практичних вправ;

у них сформовані уміння з попередніх тем, необхідні для виконання вправ майбутнього практичного заняття;

у курсантів сформовані первинні уміння та вони набули першого досвіду застосування теорії на практиці;

вони технічно підготовлені до практичного заняття.

Орієнтовні завдання самостійної роботи:

для всіх навчальних дисциплін – повторення теорії (контрольні запитання, тести); виконання вправ на повторення; виконання підготовчих вправ з нової теми; підготовка засобів виконання вправ практичного заняття;

для технічних навчальних дисциплін – вправи на ознайомлення з приладами, схемами, завдання на засвоєння принципів роботи машин, механізмів тощо;

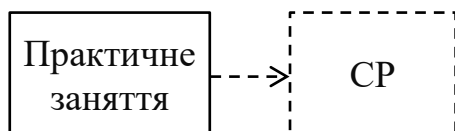
для природничих навчальних дисциплін – вправи щодо добору та підготовки обладнання, яке використовується у природничих технологіях;

для навчальних дисциплін у галузі знакових систем – завдання на попереднє опрацювання чи вивчення напам'ять термінів, правил, формул та ін.; підготовка словників, таблиць тощо;

для навчальних дисциплін художньо-мистецької спрямованості – вправи на ознайомлення зі зразками та прикладами витворів мистецтва або певних видів творчості, а також їх аналіз;

для людинознавчих навчальних дисциплін – завдання на підготовку до виконання вправ, зокрема на засвоєння, повторення, первинне застосування методик, алгоритмів, правил взаємодії з військовослужбовцем чи військовим колективом тощо.

Ситуація 5. Модуль самостійної роботи завершує оволодіння практикою (рекомендується, як правило, для поглибленого опанування темою, удосконалення практичних умінь, творчої самореалізації курсантів по завершенні передбачених обов'язкових навчальних заходів).

Навчальні цілі самостійної роботи:

- закріпити та удосконалити набуті уміння;
- довести рівень сформованості уміння до навички;
- набуття курсантами повної самостійності при виконанні вправ;
- сформувані в них значний досвід застосування простих і складних умінь;
- набуття курсантами здатності та досвіду щодо творчого використання умінь;
- набуття ними практичної готовності до вивчення нової теми та засвоєння нових способів практичної діяльності;
- досягти усвідомлення кожним курсантом ступеня оволодіння темою.

Результат виконання самотійної роботи:

курсанти набули умінь і навичок, необхідних для подальшої практичної діяльності та вивчення наступних тем;

вони усвідомлюють рівень сформованості знань і умінь, визначають потреби самовдосконалення.

Орієнтовні завдання самотійної роботи:

для всіх навчальних дисциплін – завдання на розв’язання наукових проблем та проблем з досвіду практичної діяльності військовослужбовців; завдання, що вимагають максимальної самотійності та творчості;

для технічних навчальних дисциплін – вправи на застосування приладів, зборку механізмів власноруч, самотійне створення схем, наведення обґрунтування їх доцільності, проведення технологічних розрахунків та ін.;

для природничих навчальних дисциплін – вправи, що відтворюють елементи природничих технологій; вправи та завдання на забезпечення та підтримку природніх процесів; завдання на створення та розрахунок власних природничих технологій;

для навчальних дисциплін у галузі знакових систем – вправи на відтворення правил, алгоритмів та формул з поступовим ускладненням завдання; вправи і завдання на створення власного продукту (укладання тексту, логічної конструкції, розробка нових алгоритмів і задач, вивід нової формули тощо);

для навчальних дисциплін художньо-мистецької спрямованості – завдання щодо створення дизайну, малювання тощо; написання творів, зйомка відеосюжетів; аналіз продуктів творчості інших осіб;

для людинознавчих навчальних дисциплін – підготовка до зустрічі (взаємодії) з певною людиною або групою людей та її безпосереднє здійснення (визначення цілей зустрічі, добір

запитань, аргументів щодо дискусії, методик оцінювання людини та діагностування її психологічних характеристик, відеоматеріалів, презентації тощо); письмова підготовка та здійснення звернення, промови, виступу тощо; відтворення елементів професійної діяльності у взаємодії з людиною (групою людей).

Ситуація 6. Модуль самостійної роботи проводиться за відсутності аудиторних занять.

Типовою ситуацією в навчальному процесі є така, коли вивчення теми взагалі не передбачає окремого лекційного чи семінарського заняття. Або навпаки є лише лекційне заняття. А подекуди вивчення теми повністю виноситься на самостійне опрацювання.

У таких випадках самостійна робота забезпечує реалізацію тих етапів засвоєння навчального матеріалу, які мали би покладатися на аудиторне навчання.

Відповідно, **навчальними цілями самостійної роботи** мають бути:

- мотивування курсантів до вивчення теми через задоволення їхніх пізнавальних потреб і потреб самореалізації (зокрема, завдяки новизні навчального матеріалу, його значущості і практичній затребуваності, наявності методичного забезпечення самостійної роботи, засобів навчання тощо);
- забезпечення послідовності й цілісності засвоєння курсантами навчального матеріалу у ході виконання навчальних завдань із формування у них уявлення, розуміння та знань щодо явищ, процесів, об'єктів і предметів вивчення, а також практичних умінь;
- формування у курсантів досвіду вирішення проблем теорії та практики, творчого застосування знань і умінь;

- забезпечення самоконтролю навчальної діяльності курсантів.

Результат вивчення теми при цьому не має відрізнятися від того, який досягається за допомогою проведення всієї сукупності аудиторних занять, хоча добір навчальних вправ і завдань, їх кількість можуть різнитися.

Засоби організації самостійної роботи:

- навчальні платформи на Інтернет-ресурсах;
- соціальні мережі;
- друковані методичні матеріали.

Засоби самостійної роботи:

- підручники та інша навчальна література;
 - наукова і спеціальна література;
 - комп'ютерна техніка та гаджети;
 - спеціальне обладнання і програмне забезпечення;
- тощо.

2.3. Завдання і методи проведення аудиторних занять

Самостійна робота курсантів та аудиторні заняття утворюють єдину навчальну систему, метою якої є підготовка стратегічно мислячих, критично мислячих і творчих об'єднаних офіцерів.

Відповідно до мети підготовки офіцерів загальними вимогами до проведення аудиторних занять є:

- активне залучення курсантів до розкриття змісту теми, що спирається на їх підготовку до заняття у ході самостійної роботи;

- розвиток у них практичних навичок та навичок критичного мислення завдяки активному способу навчання та опорі на навчальний і практичний досвід курсантів;
- надання допомоги курсантам у розвитку навичок судження, аналізу та вирішення проблем, які потім можуть бути застосовані до сучасних викликів, у тому числі війни, через використання тематичних досліджень (case-study), заснованих на реальних подіях;
- розвиток у курсантів глибокого розуміння та винахідливості внаслідок використання живих, віртуальних, конструктивних та ігрових способів навчання, зокрема з військовими іграми та вправами;
- здійснення аналізу проведеного навчального заняття, до обговорення якого обов'язково долучаються курсанти.

Завдання і методи проведення лекції

Завданнями проведення *лекційних занять* є:

- розкриття теоретичних положень поточної теми із максимальним залученням курсантів до цього процесу;
- перевірка виконання курсантами попереднього завдання самостійної роботи шляхом їх залучення до розгляду теоретичних положень;
- забезпечення активного сприйняття та засвоєння курсантами навчального матеріалу через використання методів активного навчання (дискусія, бесіда, сократівська бесіда, постановка запитань до викладача тощо);
- формування у курсантів критичного мислення та винахідливості через спонукання їх до висловлення власної думки, ідей, пропозицій тощо при розгляді дискусійних питань, теоретичних і практичних проблем або кейсів;
- оцінювання поточних навчальних досягнень курсантів з урахуванням попередньо виконаної ними самостійної роботи.

Методи навчання, що поширені при читанні лекції:

пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, законів, термінів;

розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу (художня, наукова, науково-популярна, описова);

навчальна дискусія – суперечка, групове обговорення питань;

бесіда – діалог між викладачем і курсантами стосовно певного теоретичного питання, який, як правило, містить обмін думками та взаємні питання-відповіді;

сократівська бесіда – це спільний діалог між викладачем і курсантами, у якому вони активно використовують запитання та шукають відповіді на них задля просування діалогу до вирішення певного теоретичного завдання;

аналіз конкретних ситуацій (від англ, case method, case-study) (метод конкретних ситуації, кейс-метод, кейс-стаді, метод ситуаційного аналізу) – метод навчання, який використовує опис реальних професійних ситуацій;

ілюстрування – оснащення викладу теоретичного матеріалу ілюстраціями теоретичних положень, процесів, механізмів, явищ, статистичної наочності тощо (плакатами, мапами, рисунками, схемами, 3-D графікою, відео та ін.);

демонстрація – використання приладів, дослідів, технічного обладнання тощо.

Активні види лекційних занять:

лекція-бесіда, чи «діалог з аудиторією» – лекція із переважним застосуванням методу бесіди;

лекція-дискусія – лекція із переважним застосуванням методу дискусії;

лекція із попередньо запланованими помилками – слухачі зосереджуються на пошуку заздалегідь підготовлених

помилки змістового, логічного, понятійного чи іншого характеру, що сприяє активізації їхнього сприйняття.

лекція-прес-конференція – запрошений фахівець (кілька фахівців) відповідають на запитання аудиторії, які підготовлені заздалегідь;

лекція-консультація – курсанти заздалегідь готують запитання до викладача, попередньо занурившись у тему;

лекція-екскурсія – лекція відбувається на полігоні, у майстернях, музеї тощо;

бінарна лекція – лекція проводиться двома викладачами, які або вступають у публічну дискусію щодо певних проблемних питань, або доповнюють один одного в тих питаннях, де вони є визнаними авторитетами.

Як правило, кожна лекція містить елементи різних активних видів лекційних занять.

Завдання і методи проведення семінарського заняття

Завданнями проведення *семінарських занять* є:

- перевірка виконання курсантами попереднього завдання самостійної роботи шляхом їх залучення до обговорення та вирішення теоретичних проблем;

- закріплення та опрацювання курсантами теоретичних положень;

- формування і розвиток у курсантів

- критичного мислення і винахідливості;

- комунікативних навичок, здатності взаємодії з іншими людьми;

- лідерських якостей, зокрема активності, ініціативності, готовності взяти на себе відповідальність, здатності проявляти рішучість, переконувати інших та ін.;

через їх залучення до дискусій, ігор, розгляду кейсів та інших активних способів навчальної діяльності за умови їх

максимальної самостійності й ініціативності та мінімального втручання з боку викладача;

· оцінювання та групове обговорення поточних навчальних досягнень курсантів щодо володіння теорією та рівня сформованості знань.

Методи навчання, що поширені при проведенні семінару:

навчальна дискусія, бесіда, аналіз конкретних ситуацій (див. вище);

гра (ділова, рольова) – імітація реальної військово-професійної або вигаданої ситуації, в якій учасники приймають певні ролі та колективно створюють історію або слідуєть уже існуючій;

пізнавальна гра – конкурс, вікторина тощо;

мозковий штурм (мозкова атака) – метод виконання навчального завдання (кейсу, проблемної ситуації), який передбачає генерування курсантами максимальної кількості ідей щодо його вирішення, з яких надалі обирають найкращі з огляду на доречність використання на практиці;

круглий стіл – нарада з обміну досвідом і обговорення практичного досвіду, досягнень і помилок.

Активні види семінарських занять:

семінар-дослідження – заслуховування та обговорення підготовлених курсантами доповідей чи рефератів;

семінар-взаємонавчання – курсанти розбиваються на пари (групи) і пояснюють один одному той матеріал, який був ними підготовлений заздалегідь;

семінар-дискусія – обговорення теоретичних питань (проблем теорії та практики) та способів розв'язання кейсів на більш глибокому рівні, ніж це відбувається на лекції;

семінар-змагання (індивідуальні чи групові) або **семінар-гра** – заняття, що можуть проводитися в різних форматах,

наприклад, у вигляді інтелектуальних ігор, вікторин, конкурсів, імпровізаційних вправ тощо;

семінар-сократівська бесіда – розв’язання теоретичних питань шляхом неперервної постановки запитань викладачем та курсантами.

Завдання і методи проведення практичного заняття

Завданнями проведення *практичних занять* є:

- перевірка засвоєння курсантами теорії та виконання попереднього завдання самостійної роботи шляхом їх залучення до виконання практичних завдань;
- формування і розвиток у курсантів:
 - простих і складних умінь шляхом поступового виконання завдань різного змісту та різного рівня складності;
 - досвіду самостійного та творчого виконання вправ і різних видів діяльності;
 - критичного мислення і винахідливості, здатності до самоаналізу практичної діяльності;
 - комунікативних навичок та умінь командної роботи у ході практичної діяльності;
 - лідерських якостей особи, здатної об’єднати колектив навколо виконання завдання;
- оцінювання й групове обговорення поточних навчальних досягнень курсантів щодо рівня сформованості практичних умінь.

Методи навчання, що поширені при проведенні практичного заняття:

бесіда, аналіз конкретних ситуацій, гра, мозковий штурм (див. вище);

навчальна дискусія – як суперечка чи групове обговорення питань, зорієнтована на формування і розвиток інтелектуальних умінь, здатності врахування думки інших, обґрунтування та прийняття рішення, самоаналізу власних помилок;

вправа – багаторазове повторення певних дій чи видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння та супроводжується свідомим контролем і корекцією;

метод проектів (творчих, ігрових, інформаційних, практико-орієнтованих, дослідницьких) – індивідуальна, парна чи групова діяльність курсантів, яка може охоплювати не лише практичне заняття, а й самотійну роботу, спрямована на створення ними інтелектуального продукту (проекту) щодо вирішення певної теоретичної або практичної проблеми з його подальшим захистом та характеризується самотійністю у виборі джерел інформації, способах викладу власних ідей і їх презентації;

аналіз проведених дій – професійне обговорення результатів виконання певного завдання, яке проводиться у неформальній обстановці та передбачає здійснення кожним курсантом самотійного аналізу проведених дій в доброзичливій комунікаційній атмосфері.

Активні види практичних занять:

практичне заняття на виконання індивідуальних вправ – відпрацювання вправ, що виконуються однією особою та дібрані з урахуванням теоретичної й практичної готовності кожного курсанта до їх виконання, передбачають, як правило, поступове підвищення рівня складності та ступеня самотійності виконання;

практичне заняття на виконання групових вправ – вид заняття щодо набуття курсантами умінь групової роботи, зокрема при розв'язанні кейсів, наприклад, з організації та планування операцій (бойових дій, бою), з управління військами (силами) та

їх всебічного забезпечення, а також у ході відпрацювання виконання обов'язків відділенням, бойовим розрахунком та ін.;

ігрове практичне заняття – з використанням різних видів навчальних ігор – індивідуальних, групових, комплексних (із залученням фахівців різних спеціальностей), організаційних, командно-штабних тощо;

практичне заняття в кабінеті імітаційного моделювання – робота на тренажерах, комп'ютерних й інших симуляторах, в кімнаті віртуальної реальності тощо;

практичне заняття з використанням спеціального обладнання – в лінгафонних кабінетах, у кабінетах зі спеціальним програмним забезпеченням, у лабораторіях, на військовій техніці тощо;

практичне тренінгове заняття – формування умінь і навичок курсантів у ході їх активної групової діяльності під час виконання спеціально дібраних вправ;

польове заняття – практичне заняття, що відбувається, як правило, на спеціальному полігоні, де відтворені умови практичної діяльності військовослужбовців;

практичне заняття-взаємонавчання – заняття, за якого курсанти розбиваються на пари, при цьому один з них виконує вправу, а другий спостерігає, допомагає у виконанні, вказує на помилки тощо.

3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИБОРУ СТИЛЮ ВІЙСЬКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА

Стиль військово-педагогічного спілкування – це усталена система способів та прийомів педагогічної взаємодії з курсантами, які використовує викладач ВВНЗ у ході навчальних заходів. Такими стилями є *авторитарний, демократичний і ліберальний*.

Авторитарний стиль характеризується твердістю, в ньому домінує вимогливість до курсантів. Водночас він передбачає високу централізацію в побудові взаємовідносин і жорсткий контроль за діяльністю підлеглих, що унеможлиблює прояв курсантами творчості, не допускає вільного висловлення ними думок, критичного мислення тощо. Таким чином, за авторитарного стилю військово-педагогічного спілкування курсанти позбавлені самостійності, права на ініціативність та, відповідно, оптимальних умов для особистісного й професійного розвитку.

Авторитарному стилю військово-педагогічного спілкування властиве, як правило, *пасивно-позитивне ставлення* викладача до курсантів, яке фокусує його увагу на вимогливості та суто ділових стосунках. Таке спілкування характеризується сухим, офіційним тоном, браком емоційності, що збіднює спілкування і гальмує творчий розвиток вихованців. У такому випадку психоемоційна атмосфера на занятті сприяє певному дистанціюванню між викладачем і курсантами, що унеможлиблює їхню ініціативність, прояви вільного висловлення думок, щирої й відвертої участі у дискусіях тощо. Зауважимо, що елементи суто ділових стосунків, зокрема заснованих на дотриманні статутних вимог, є невід’ємними складовими взаємодії між військовослужбовцями, тому можуть мати місце на

окремих етапах заняття (зокрема під час вітання чи в завершальній стадії заняття).

Авторитарному стилю може бути властиве і *негативне* ставлення до курсантів, викликане, зокрема, пихатістю, самолюбством, неповагою, схильністю до прояву владності та ін., що унеможлиблює створення на навчальному занятті продуктивної психоемоційної атмосфери.

З огляду на зазначені причини цей стиль не є характерним для ВВНЗ провідних країн світу.

Ліберальний стиль є протилежним до авторитарного та характерним для викладачів, які не вирізняються вимогливістю і, як наслідок, знімають з себе відповідальність за успіхи чи невдачі курсантів. Такий викладач передає ініціативу в опануванні теми курсантам, здійснює контроль без якоїсь системи, не забезпечує використання у навчальному процесі активних методів навчання, оскільки сам не виявляє активності та не зацікавлений в активності інших. Цим він демонструє незацікавленість у високих результатах підготовки курсантів, спонукає зниження в них навчальної мотивації, що призводить до негативних результатів навчання.

Сповідування ліберального стилю військово-педагогічного спілкування може характеризуватися *байдужим* або *пасивно-нейтральним* ставленням до курсантів, яке унеможлиблює створення продуктивної взаємодії з ними.

Демократичний стиль передбачає активну взаємодію викладача і курсантів, засновану на взаємній повазі та довірі й спільному намаганні досягнення цілей навчання. Його ознаками є:

- активність кожного курсанта,
- заохочення самостійності суджень,
- толерантне ставлення до допущених помилок,
- мінімізація уваги на дисципліні при максимальній увазі на організації пізнавальної діяльності курсантів,

гнучкість побудови окремих елементів заняття, високий ступінь діалогічності між усіма учасниками заняття тощо.

Такий стиль військово-педагогічного спілкування сприяє активній роботі військовослужбовців на занятті, розкриттю їхнього особистісного потенціалу та всебічного розвитку.

Активно-позитивне ставлення до курсантів, є характерним для демократичного стилю, педагог при цьому виявляє ділову реакцію на діяльність курсантів, демонструє налаштованість на допомогу їм та на зацікавленість у неформальному спілкуванні. За такого ставлення, вимоги викладача, поєднані із зацікавленістю у військовослужбовцях, викликають взаємну довіру, забезпечують в останніх розкритість і схильність до комунікації, що утворює позитивну психоемоційну атмосферу на занятті та сприяє самореалізації курсантів як особистостей та майбутніх військових фахівців.

Саме демократичний стиль є типовим для викладачів зарубіжних ВВНЗ, що визначає необхідність його рекомендації до використання у вітчизняній вищій школі.

4. КРИТЕРІЙ АНАЛІЗУ (САМОАНАЛІЗУ) ПРОВЕДЕНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Критерій цілісності процесу навчання

Показники цілісності:

- наявність модулю самостійної роботи, що передувала аудиторному заняттю;
- використання результатів виконання самостійної роботи на аудиторному занятті;
- визначення чергового завдання самостійної роботи по завершенню поточного аудиторного заняття.

2. Критерій активності курсантів

Показники активності:

- кожний курсант здійснив свій внесок у проведення заняття;
- кожний курсант постійно задіяний у процесі навчання;
- кожний курсант отримав можливість самореалізації у ході заняття.

3. Критерій ефективної взаємодії учасників заняття

Показники взаємодії:

- наявна психологічна розкутість учасників заняття;
- курсанти активно взаємодіють між собою;
- вони без перешкод та з ініціативою спілкуються з викладачем.

4. Критерій результативності заняття

Показники результативності:

- курсантами зроблений новий крок у засвоєнні теми в порівнянні з попередньою самостійною роботою;
- курсанти отримали можливість розвитку:
 - комунікативних здібностей;

- критичного мислення;
- досвіду аналізу та вирішення проблем;
- курсанти підготовлені до виконання наступних навчальних завдань, що виконуватимуться під час чергових навчальних заходів, у т.ч. самостійної роботи.

5. Критерій відповідності заняття нормативним й іншим вимогам

Показники відповідності:

- тема і зміст заняття відповідають навчальній і робочій навчальній програмі навчальної дисципліни;
- у змісті заняття враховано актуальний бойовий досвід Збройних Сил України та відповідний досвід провідних держав-членів НАТО;
- навчальне та методичне забезпечення заняття є достатнім.

ГЛОСАРІЙ

Знання – узагальнений досвід людства, який відображає різні сфери діяльності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука

Лекція – вид навчальних занять, призначений для формування у курсантів нових знань, що проводиться шляхом усного викладання нового теоретичного матеріалу в поєднанні з демонстрацією (показом)

Кейс (case-study) – поглиблене, детальне дослідження конкретного випадку (або випадків) у контексті реального світу

Модуль самостійної роботи – сукупність навчальних завдань, винесених військовослужбовцю на самостійне опрацювання на певному етапі засвоєння навчального матеріалу

Навичка – уміння, доведене до автоматизму

Семінарське заняття – форма навчального заняття, яке проводиться у формі дискусії навколо попередньо визначеної теми, до якої курсанти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаного завдання. Семінари проводяться з основних тем навчальної програми і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою

Практичне заняття – вид навчального заняття, під час якого викладач організовує засвоєння курсантами теоретичних положень навчальної дисципліни шляхом виконання спеціально сформульованих завдань та сприяє формуванню у них вмінь і навичок практичного застосування цих теоретичних положень

Проблемне навчання – метод (модель, тип) навчання, який ґрунтується на створенні проблемних ситуацій, які, в свою чергу, засновані на подоланні об'єктами навчання інтелектуальних труднощів при виконанні проблемних завдань різного рівня складності – поясненні фактів, явищ або процесів дійсності,

винайденні нових способів інтелектуальних дій, визначенні кращого рішення з кількох наявних та ін.

Уміння – здатність особи на певному рівні виконувати певні дії на підґрунті здобутих нею знань

Уміння прості (елементарні) – такі, які визначаються здатністю людини до виконання простих за змістом дій, та якими людина може оволодіти самостійно, користуючись зразком або методом спроб і помилок

Уміння складні – це набуті людиною здатності до виконання дій, що характеризуються необхідністю попередньої ґрунтовної теоретичної підготовки, поєднання нових знань із набутими раніше, засвоєнням нових способів діяльності як комплексу елементарних та/або інших складних умінь у процесі виконання складних за змістом завдань діяльності, тобто таких, що передбачають виконання низки операцій